

ških objektov z okrašenimi prešami; še vedno stoji vinogradniški objekt z zidovi, opletenimi iz šibja in ometanimi z ilovico. Na Ženiku je svoje ljubiteljsko zbiranje začel Jože Čuš st., njegov sin Jože Čuš ml. pa je predmete etnološke, zgodovinske in arheološke vrednosti dal TD Sv. Jurij ob Ščavnici. Na ogled so v stari šoli na Stari Gori, ogledali pa smo si jih pod vodstvom dveh

lokalnih vodičev. Zbirka hrani nekaj enkratnih predmetov (npr. *snejina omarica*) in je tematsko urejena ter evidentirana. Stara Gora je turistično zanimiva še po rekonstruiranem lesenem mlinu na veter in bogato okrašeni baročni cerkvi Sv. Duha. Od tam nas je pot vodila nazaj v Ljubljano.

PREMIERA IN REPRIZA

Slavnostni govor ob odkritju spominske plošče Stanku Vrazu¹

Najbrž so premiere slovesnejše, reprize pa malo manj, a ob misli na še nedopovedano in še ne povsem razumljeno pomembnost Stanka Vraza v naši kulturni zgodovini mora biti vsak dogodek, povezan z njim, tudi današnja repriza, nadvse slovesen. Premiero smo imeli leta 1981, ko smo slovenski etnologi na tej hiši odkrili prvo slovensko spominsko ploščo začetniku folkloristične in etnografske misli pri nas – Stanku Vrazu. Takrat smo se slovenski in hrvaški etnologi zbrali v Ormožu na prvih slovensko-hrvaških etnoloških paralelah in ob 130-letnici Vrazove smrti. Pred dvema leti, ob 30-letnici paralel, sem obiskal prenovljeno Vrazovo rojstno hišo in takrat z grozo opazil, da naše plošče ni več, a vesel ugotovil, da se je slovenska humanistična srenja prebudila, saj je na obnovljeni hiši sijala nova, večja spominska plošča, ki jo Stanku Vrazu postavilo Zgodovinsko društvo Ormož. Zvedel sem, da so prav oni shranili našo, že od časa načeto tablo. Danes pa je tu nova plošča, za kar gre zahvala SED, Ormožanom in sedanjim lastnikom Vrazove domačije. Vsem velika hvala.

Kaj nas je vodilo takrat in kaj nas vodi danes, da se hvaležno spominjamo in s tablo obeležujemo Vrazovo ime, bom na kratko povzel iz razmišljanj, ki smo jih takrat v Ormožu javno predstavili, ta razmišljanja pa so aktualna še danes.

Če se je herderjanstvo 18. in 19. stoletja takratne slovenske kulturne srenje dotaknilo predvsem čustveno in iz rodoljubnih pobud, pa pri Vrazu opazimo premik, saj je narodnostno-prebudniškemu značaju zbiranja slovenskih folklorov in etnografskih prvin dodal še splošno slovansko dimenzijo. A kar je najpomembnejše, je to, da je folklorno-etnografske elemente ob zbiranju začel tudi preučevati, jih primerjati z elementi drugih narodov. Ni mu zadostovala le romantična vzhičenost nad »ljudskim blagom«, ampak je začel slediti in preučevati še teoretične misli o t. i. narodovi kulturi. Začel se je razvijati v teoretika folkloristične misli. Poleg tega, da je bil v začetku tridesetih let 19. stoletja v Sloveniji edini, v katerem se je v polni meri odzvala slovanska sodobnost, je v tistem času v Sloveniji tudi največ vedel o »konstelaciji slovanskih plemen kot samostojnih narodov«. Teoretična osveščenost in znanje sta mu omogočila, da je začel kritično vrednotiti evropske zbirke ljudskih pesmi in spoznavati

njihovo znanstveno vrednost in pomen. Trdili bi lahko, da ga je ob tem preveval nek ekstatičen zanos in se je ljudskim pesmim posvečal še bolj kot pa svojim lastnim. Sledil je Herderju in njegovim naslednikom, torej tezi, da sta historija in etnografija pred estetiko ljudskih pesmi, kar je bilo vsaj v takratnem slovenskem prostoru nekaj nezaslišanega. Zato mu je bilo jasno, da je treba nabrane ljudske pesmi objavljati, kot je zapisal v uvodu svoje zbirke *Narodne pesni ilirske*, da je treba slediti znanstveni resnici, »kero terjata od takih knjig historia in ethnographia«. Ob tem pa je prvi opozoril tudi na komparativne analize, za katere v svoji zbirki ni imel prostora, a kljub temu ima njegova zbirka že znanstven značaj.

Vraz je prvi uporabil pri nas termin etnografija, ne le v svoji zbirki *Ilirskih narodnih pesmi*, ampak tudi v študijozni razpravi za Šafarika *Geo-etno- in topografski pregled Slovanov na Štajerskem*. Iz poglavja o etnografskem pregledu lahko zaslutimo, kaj je Vraz štel k etnografiji, in vidimo, da se njegov pogled ujema s takratnimi poskusi definiranja etnografije oz. etnologije. Da, tudi etnologije, saj jo omenja v pismu Prešernu. Prešerna sicer etnološko ni razsvetlil, je pa dal teoretično osnovo poznejšim etnološkim raziskovalcem. V slovenski etnologiji šestdesetih in sedemdesetih let se je v raziskavah uveljavil tudi termin način življenja, ki ga prav tako lahko zasledimo že pri Vrazu. Ta torej v 19. stoletju ni bil le sentimentalni rodoljub in estet, ampak tudi s teorijo in z izkušnjami podprt etnograf, ki ga je zanimalo tudi gospodarstvo ljudi, njihove navade, medicina, poznavanje vremena, ljudska prehrana ipd. Njegova etnografska širokost se kaže tudi v pismu Korytku, ko pravi, da je pri zbiranju ljudskih pesmi treba najprej dobro poznati ljudske običaje, miselnost in preostalo. Veliko tega se dobi že v pesmih samih, poleg tega pa se je Vraz dobro zavedal, da ljudske pesmi živijo in se jih zato lahko preučuje le v nekem kontekstu, ki mu še danes pravimo etnološki kontekst oz. življenjski kontekst. Pesmi in šege so mu pomenile enoto, kar je bilo nekaj svetlobnih let pred schlegeljanško estetsko teorijo.

Vraz je bil tudi neumoren terenski raziskovalec in popotnik. Vse je beležil, zato njegovi objavljeni potopisi nosijo sugestivne poglede o ljudskem pesništvu in etnografskih elementih. Žal je veliko Vrazovega etnografskega gradiva s potovanj še nepreučene in neobdelano čaka v Zagrebu. Svojo teoretično ozaveščenost in tudi kritičnost lahko razberemo iz njegovih prispevkov v

¹ Odkritje druge spominske plošče Stanku Vrazu je bilo del strokovne ekskurzije SED v Prlekijo, 21. 9. 2013, o čemer podrobneje poročata Anja Serec Hodžar in Jelka Pšajd v predhodnem članku (op. a.).

Marko Terseglav odkriva prvo spominsko ploščo Stanku Vrazu.
Foto: Nives Sulič, Cerovec Stanka Vraza, maj 1981

Tudi na »reprizi« odkritja druge spominske plošče je bil slavnostni
govornik Marko Terseglav.
Foto: Jelka Pšajd, Cerovec Stanka Vraza, 21. 9. 2013

hrvaškem *Kolu*, kjer je za tisti čas objavljaj zelo kritične članke o raznih zbiralcih in o teorijah slovanske mitologije. Vraz je v *Kolu* objavljaj ljudske pesmi drugih slovanskih narodov – Make-doncev, Rusov itd in jih tudi komentiral, ker je pač o tem veliko vedel.

Hrvati so se ves čas zavedali Vrazovega znanja in njegovega deleža v hrvaški etnologiji in folkloristiki. Njegova spoznanja bi bila lahko še danes veljavna tudi za Slovence, ne le zaradi objektivnega in znanstvenega razmišljanja, ampak tudi zaradi njegovega pogleda na ljudsko pesništvo. Ta pogled je sicer sestavljen in raznolikih tez, a se je Vraz vendar dosledno vračal k isti viziji.

Naj na kratko povzamem Vrazov pomen z besedami, ki sem jih zapisal leta 1981: Bil je izvrsten etnograf, neutrujen delavec in raziskovalec, ki ga je odlikoval smisel za trezno znanstveno presojo in kritiko, kar je spremljalo celotno njegovo delo za ljudsko pesem in za celotno etnografijo, kot jo je razumel njegov čas. Vraz je bil prvi kritični folklorist, ki ima nesporne zasluge za razvoj slovenske folkloristične, etnografske in etnološke misli, a še danes ostaja pastorek slovenske kulture, ostaja pozabljen in pregnan mislec mladeniškega entuziazma in starešinske modrosti.